

Роман Гром'як

Креативний критик-організатор

То було давно (як на наше світовідчуття), либонь, 1976 року. В'ячеслав Брюховецький, закінчивши київську «журналістику», не був новачком у літературному житті: поринав із головою у поточну газетно-журнальну літературну критику, вочевидь, і пильно стежив за тим, що у цій царині діється.

Ми тоді не були ще знайомі, ані на перехресних стежках бодай віртуально начувані. А все-таки наші вектори у зрозумілій пізніше спосіб поцілили навзаєм. Щойно вийшла у «Мистецтві» моя книжка «Естетика і критика: філософсько-естетичні проблеми художньої критики», а вже невдовзі у методичному часописі «Українська мова і література в школі» була вона відрецензована. Цікавим для мене стало те, що рецензент не відбувся ритуальною анотацією, а занурився у задум охопити майже неосяжне. Епіцентром звучала вже назва того «відгуку» – «Критика як соціальна діяльність», хоча я торкався не тільки філософсько-гносеологічних, а й морально-етичних вимірів цієї творчої діяльності, її місця й ролі у взаєминах естетики – теорії літератури – мистецтвознавства – історії літератури, зазіхаючи на інтерпретативно-гносеологічну аргументованість. Так на моєму обрії з'явився В'ячеслав Степанович Брюховецький – і відповідна «тяга». Скоро ми вже зустрілися і збagnули всі спонуки до надовго започаткованої діалогості.

З'ясувалося, що здалеку наближався до літературної критики – прагматично, публіцистично і дидактично – один із багатьох заангажованих до того, що він сам назвав соціальною діяльністю, маючи на мислі її глибинні витоки. В'ячеслав Степанович недовзі оприявнився в культурному житті як кандидат педагогічних наук, що досліджував формування естетико-критичних суджень. Звідтіля було рукою подати до того, чим він щоденно клопотався ще студентом-журналістом, а відтак вилинула й атмосфера, плекана в «Літературній Україні».

Усе це привело його до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Попри всі зазимки-відлиги, шамотіння, все-таки у тій установі ставав на повен зріст не один гуманітарій, що органічно своїм нутром відчував українську словесність. Науковим співробітником став із 1980 року і В. Брюховецький.

Саме того року я з благословення Григорія Сивоконя та Ігоря Дзевєріна захищав докторську дисертацію на матеріалі опублікованої книжки, яку охрестив ще чотири роки тому В'ячеслав Брюховецький. На щастя, відтоді ми ступали в сліди один одному, не боячися ні плагиату, ні заздрості, як посвідчили наші публікації: моя за назвою «Естетика – теорія літератури – літературна критика (До постановки питання)» 1975 року в журналі «Радянське літературознавство», а 1985 року – В. Брюховецького «Естетика – літературознавство – літературна критика» в збірнику «Сучасна наука про літературу».

В'ячеслав Степанович, як засвідчили літературно-критичні статті, зібрані у його книжці «Силове поле критики», яку випало мені разом з І. Дорошенком рецензувати від імені видавництва, мав не тільки свою нішу, а й досвідом підтверджену концепцію. «Діалоги», «Значущість буднів» – вже перші два розділи з тієї книжки давали надійні методологічні орієнтири, вивірені творчістю підстави для аргументованої відповіді на давнє і все-таки непросте запитання: «Що є критика?».

А він же, як спраглий за працю-творчістю неофіт, зростав духовно від книжки до книжки, хоча й нудило його від каламуті щоденної бюрократичної веремії. 1981 року з'явився літературний нарис «Іван Сенченко»; після «Силового поля» (1984) і брошури «Критика в сучасному літературному процесі» (1985) відразу постала основа докторської дисертації «Специфіка і функції літературно-критичної діяльності» (1986). Отак роз-

росталася (через діяльнісний горизонт) давня рецензія, спровокована затеоретизованою чужою монографією і регулярним спілкуванням на пограниччі літератури, науки і публіцистики.

Цілком закономірно, що в підсумку річної роботи створеного 1987 року Творчого об'єднання критиків Київської письменницької організації, у збірнику статей, есеїв, інформативних оглядів «Література і критика в час перебудови» (1989) не обійшлося без активності і цього воістину соціального (в широкому сенсі!) критика. Звісно, його голос уже вирізнявся авторитетно і гучно з-поміж позицій Івана Дзюби, Григорія Сивоконя, Володимира Моренця, Миколи Рябчука, Анатолія Погрібного, Григорія Штона, Анатолія Шевченка, Юрія Коваліва, які постійно думали історією української літератури й українського народу. Читачі переконувалися в рації В. Брюховецького, який називав себе «затягим оптимістом», а уроки історичних літературних дискусій ословлював тезами Миколи Зерова ще з 1925 року і додавав: «А ніби сьогодні...». Загартувавши в актуальному креативно-критичному дискурсі власне вимогливе лезо, теоретик не притупляв його в щоденній праці, бо підтримував свою озброєність не тільки в гострих дискусіях, а й на абразивах високомистецьких художніх текстів.

Наступальності та працьовитості критика в той час можна було по-доброму позаздрити. Я не раз бачив і відчував температуру напруги творчого думання В. Брюховецького. Він бо протягом одного 1990 року збагатив українське критикознавство з потужним історико-літературним оснащенням двома «нарисами творчості», як сам окреслив їхній жанр: «Ліна Костенко» (вид-во «Дніпро», 11 аркушів) і «Микола Зеров» (вид-во «Радянський письменник», 13 аркушів). У них пульсує есеїстично-публіцистичний первень без аморфної квалості, зате відточений попередніми екскурсами до літературної критики наукового формату.

Мені здається, що розширене перевидання «Українського письменства» Миколи Зерова, яке з'явився М. Сулима 2003 року, обсягом 1300 сторінок, навряд чи здійснилось би без попередньої розвідки боем В'ячеслава Брюховецького. Мав наш критик, доктор філологічних наук, цілковиту рацію: «Незважаючи на

чвертьстолітню заборону навіть нейтральних згадок про Зерова і подальші чверть століття фактично половинчастої реабілітації, інтерес до його творчості не міг згаснути. Він постійно жеврів під сподом літературного процесу, і, гадаю, багато хто, ледь не потайки знайомлячись із віршами, перекладами, статтями Миколи Зерова, відчував могутнє інтелектуальне й емоційне піднесення. Ентропійні “відпливи” в духовному житті не здавалися геть безповоротними, коли знав, що є в українській культурі така могутня постать» (с. 289).

Іншу грань своєї спромоги, творчого дихання явив Брюховецький у незалежній Україні, хоча ця політична самостійність у духовному вимірі була надто кволою і по-кравчуківськи хитруватою. Нова грань вияскравлювалася на початку 90-х років, коли творився і розпросторювався Народний рух України. В'ячеслав Степанович тоді переймався концепцією програми тієї політичної сили, разом із кількома ентузіастами в Інституті літератури розбудовував його структури, вдихаючи в них дух критицизму й оптимізму. Та непомилково він знайшов своє покликання в боротьбі за поновлення інтелектуально-організаційного життя Києво-Могилянської академії як новітнього університету. У форматі навчально-наукового закладу конче потрібен був прагматично-організаційний талант «соціального критика», який мав витончений естетичний смак, громадянську відвагу й непомилкове чуття оптимального ризику. З одиницями відчайдухів, подібних до себе, ректор нового нетрадиційного університету заходився в курсантських казармах відновлювати освітній дух занапашеної «академії» як національного духовного заборолу. З вірою у справедливість, запалюючи своїм оптимізмом, філологічним вишколом і плідними напрацюваннями, новатор-дидаскал на очах у знайомих педагогів і новобранців перетворювався на креативного критика-організатора. З ким він тільки не зустрічався з партбюрократам; куди б не їздив Україною чи не літав за океан – скрізь знаходив правовірних послідовників чи бодай охочих підставити плече або непорожній гаманець. То тільки тепер казка мовиться легко... Тоді йому доводилося братися за будь-яку справу, аж до читання лекцій англійською, перекладати англомовні праці українців – фахівців чу-

жомовних університетів. І тоді увиразнювалося значення національного відродження в Україні, бо, приміром, Джон Файзер насправді виявлявся Іваном Фізером, докторська дисертація якого «Alexander A. Potebnja's Psycholinguistic Theory of Literature: A Metacritical Inquiry» (видана в Гарварді), перекладена В. Брюховецьким 1993 року, ставала метакритичним дослідженням «Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні». Україномовна версія народжувалася в Ратгерському університеті США, а спонсорували її повернення через Видавничий дім «Киево-Могилянська академія» О. і М. Когутяки – діаспорні добродії. В. Брюховецький оснастив свій переклад цієї професорської монографії післямовою.

Іван Михайлович Фізер, який родом із Закарпаття, став членом Міжнародної Консультативної Ради відродженого університету. Свого часу він, уникнувши в'язничної буцегарні НКВС, закінчив славетний Колумбійський університет, де й зацікавився творчою спадщиною Олександра Потебні. Прикметно, що через три роки (1996) авторизований переклад цієї праці вдруге з'явився в Україні з ґрунтовною передмовою Івана Дзуби. І ми переконалися в тому, як наполегливо американізований українець «заглиблювався в українську філософську, культурологічну, естетичну спадщину». Він і подосі читає спецкурси для магістрів Могилянки, що засвідчує його історико-критичний нарис «Американське літературознавство» (2006).

Я згадав один з епізодів щоденної, здавалось би, буденної праці В'ячеслава Брюховецького. Звісно, він не самотній. Разом з С. Іванюком, В. Моренцем, Д. Наливайком та ін., з якими перейшов з Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, здійснював амбітні плани, налагоджував навчально-дослідницький процес у новітньому освітньому закладі. Теперішній президент Києво-Могилянської академії в її численних філіалах, самостійних відгалуженнях – від Острога, що на Рівненщині, до Миколаївського гуманітарного університету ім. П. Могили, в багатьох консультпунктах спрямовує, координує підготовку національної еліти в навчальних закладах країни. Це – багатоаспектний процес, який самотужки не осилити.

Є у В'ячеслава Степановича й однодумці, сподвижники, які селекціонують добірну молодь у бакалаврат і магістеріум, дарують і забезпечують їм розкіш спілкування з відомими майстрами слова, інтелектуалами з усіх континентів світу. Лекції Ліни Костенко, Івана Дзюби, Сергія Аверинцева, Юрія Барабаша, знаних гостей із Канади, США, Австралії, Франції та інших країн Європи витворюють ту атмосферу, яка панує в дітищі В'ячеслава Степановича. Треба вміти і повсякчас бути спроможним відповідати на розмаїті запити молоді, ініціативних викладачів, допитливих аспірантів, співробітників Могилянки, аби не вичерпувалася і не спадала напруга духовно-інтелектуального життя університету. А вона характерна не тільки для таких організаційних заходів, як «миття» Г. Сковороди, дні науки, колективний похід на Майдан під час Помаранчевої революції, а й для літніх курсів, наукових конференцій, презентацій щойно виданих книжок, творів мистецтва, театральних вистав. Президент Академії завжди у центрі більшості поименованих форм діяльності.

На багатьох із них я був присутній; у деяких брав участь і не переставав подивлятися запасові енергії цієї людини. Якось в Іллінойському університеті (США) на черговій міжнародній конференції українознавців почалася дискусія «Чи потребує реформування вища школа вільної України?». Ведучий (медіатор цього зібрання), професор з педагогіки, як він говорив, «високої школи», не вгавав ганджувати навчально-освітній процес в Україні. Йому опонував президент Університету «Кієво-Могилянська академія». Не відкидаючи апріорно і бездоказово всіх наших негараздів, В'ячеслав Степанович ділився своїм досвідом, розповідав про напрацювання, проекти свого колективу, запрошував недовірків у гості на вступні іспити до магістратури рідного вже йому закладу.

Працюючи згодом із магістрантами філології у цьому закладі, я втішався цією молоддю, особливо практично-семінарськими заняттями, на яких керівникові залишалася тільки функція «спікера», координатора і диспутанта. Рівень поданих після цього т. зв. рефератів був не тільки високим – це були справді творчі, а то й бездоганні праці. У цей спосіб я перекону-

вався, що опонент згаданої тут дискусії мав і слушність, і рацію. В розмові з професором В. С. Брюховецьким я збагнув, що колись активний літературний критик поточного літературного процесу не загубився і не замовк: змінився і трансформувався його статус, сутність. Він постає тепер в іншій іпостасі – не завжди публічно показній, але організаційно ще значущішій. Вячеслав Степанович воістину став тепер Креатором, соціальним літературним критиком. Якість цього критицизму інша, піддається іншим критеріям поцінування. З чим і вітаю у день 60-річчя ювіляра!